

SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.2.11>

PSYCHOLOGICZNE CECHY DZIAŁALNOŚCI ZAWODOWEJ RATOWNIKÓW SŁUŻBY RATOWNICTWA SPECJALNEGO RYZYKA MINISTERSTWA SYTUACJI NADZWYCZAJNYCH REPUBLIKI AZERBEJDŻANU

Sofieva Khanum Ramiz kyzy

*kierownik Wydziału Organizacji Pomocy Medycznej i Psychologicznej
Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Azerbejdżanu (Baku, Republika Azerbejdżanu)*

ORCID ID: 0000-0002-3267-8209

E-mail: khanumsofiyeva@gmail.com

Adnotacja. W przepisach artykułu naukowego autor określa cechy psychologiczne i przeprowadza analizę psychologiczną aktywności zawodowej ratowników Służby Ratownictwa Specjalnego Ryzyka Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Azerbejdżanu. W tym przypadku stosowane są następujące metody badawcze: systemowa analiza literatury naukowej i aktów normatywnych, porównanie, uogólnienie, usystematyzowanie otrzymanych informacji, obserwacje, indywidualna rozmowa, metody oceny eksperckiej. Podane w artykule dane przyczynią się do przeprowadzenia psychologicznej prognozy przydatności zawodowej kandydatów do służby w jednostkach Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Azerbejdżanu. Perspektywami dalszych badań mogą być uzasadnienie potrzeby zmiany formatu profesjonalnego wyboru w Ministerstwie Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Azerbejdżanu, opierając się na nowoczesnych doświadczeniach ukraińskiej służby cywilnej w sytuacjach kryzysowych.

Słowa kluczowe: analiza psychologiczna, działalność zawodową, ratownik, Służba Ratownictwa Specjalnego Ryzyka, Ministerstwo Sytuacji Nadzwyczajnych Republiki Azerbejdżanu.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF RESCUERS OF THE SPECIAL RISK RESCUE SERVICE OF THE MINISTRY OF EMERGENCIES OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Sofiyeva Khanim Ramiz

*Head of the Department of Medical and Psychological Help
of the Ministry of Emergency Situations Azerbaijan Republic (Baku, Azerbaijan Republic)*

ORCID ID: 0000-0002-3267-8209

Email: khanumsofiyeva@gmail.com

Abstract. The scientific article outlines the authors' view towards psychological features and psychological components of the professional activities of rescuers of the Special Risk Rescue Service of the Ministry of Emergencies of the Republic of Azerbaijan. For this objective, the following research methods are used: systematic analysis of scientific literature and regulations, comparisons, generalizations, systematization of information, observations, individual interviews, methods of expert evaluation. The data presented in the article will help conduct a psychological prognosis of the professional suitability of candidates for service in the Ministry of Emergencies of Azerbaijan. Prospects for further research may justify the need to change the format of professional selection in the Ministry of Emergencies of the Republic of Azerbaijan, based on the recent experience of the State Emergency Service of Ukraine.

Key words: psychological analysis, professional activity, rescuer, Special Risk Rescue Service, Ministry of Emergencies, Republic of Azerbaijan.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ СЛУЖБИ ПОРЯТКУ ОСОБЛИВОГО РИЗИКУ МНС АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Софієва Ханум Раміз кизи

*начальниця відділу організації медичної та психологічної допомоги
Міністерства з надзвичайних ситуацій Азербайджанської Республіки*

(Баку, Азербайджанська Республіка)

ORCID ID: 0000-0002-3267-8209

Email: khanumsofiyeva@gmail.com

Анотація. У положеннях наукової статті авторка визначає психологічні особливості та проводить психологічний аналіз професійної діяльності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику Міністерства з Надзвичайних Ситуацій Азербайджанської Республіки. При цьому використовуються такі методи дослідження: системний аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів, порівняння, узагальнення, систематизація отриманої інформації, спостереження, індивідуальна бесіда, методи експертної оцінки. Наведені у статті дані сприятимуть проведенню психологічного прогнозу професійної придатності кандидатів на службу в підрозділи МНС Азербайджану. Перспективами подальших досліджень може стати обґрунтування необхідності зміни формату проведення професійного відбору в Міністерстві з Надзвичайних Ситуацій Азербайджанської Республіки, спираючись на сучасний досвід Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: психологічний аналіз, професійна діяльність, рятувальник, Служба Порятунку Особливого Ризику, Міністерство з Надзвичайних Ситуацій, Азербайджанська Республіка.

Вступ. Останнім часом в Азербайджанській Республіці об'єктивно підвищуються вимоги до особистості та діяльності рятувальників. Проте, незважаючи на комплекс правових, медичних та кадрових заходів із відбору кандидатів на службу, в підрозділи Служби Порятунку Особливого Ризику (СПОР) часто призначаються особи, які у подальшому не відповідають очікуванням та вимогам суспільства до сучасного працівника Міністерства з надзвичайних ситуацій (МНС). Тому нарізла необхідність змінення формату організації та проведення професійного відбору, включення до нього комплексу психологічних заходів, метою яких повинен стати якісний і достовірний прогноз придатності кандидата на службу до професійної діяльності рятувальником СПОР МНС Азербайджанської Республіки.

Знайомство з досвідом проведення професійно-психологічного відбору в підрозділи сектора безпеки та оборони України засвідчує, що:

1) по-перше, у якості змістовних підструктур об'єкта прогнозування виступають змінні параметри, прогнозні тенденції;

2) по-друге, одним з основних етапів при розробці прогнозу є його верифікація, що забезпечує здійснення оцінки вірогідності й точності прогнозу або перевірки його обґрунтування;

3) по-третє, достовірний прогноз не може бути отриманий до тих пір, поки обстежуваний не виявиться в ситуації, в якій можна прогнозувати його діяльність і поведінку (Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 747, 2017; Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1285, 2016; Наказ Міністерства оборони України № 25, 2014; Наказ Міністерства оборони України № 25, 2017; Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 88, 2019).

Висновок про придатність або непридатність того чи іншого кандидата на службу виноситься на підставі короткочасного тестового випробування, тобто на сьогодні у наших колег – українських психологів – на жаль, повністю відсутня можливість індивідуального підходу до кожного з кандидатів та бракує часу для їх поглибленого вивчення (адже на теперішній час тривалість психологічного тестування, наприклад, в Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) складає приблизно 1 годину 30 хвилин, протягом яких кандидати заповнюють 5 тестових методик. І більше фахівець, який проводив професійно-психологічний відбір, та кандидат на службу до ДСНС України не зустрічаються).

У результаті поза діагностикою залишаються багато рис особистості, які проявляються у сумісній діяльності, спілкуванні, під час виконання службових обов'язків і впливають на успішність професійної діяльності рятувальника. Про такі психологічні особливості особистості, як відповідальність, наполегливість, обов'язковість, готовність до співпраці, працьовитість, незалежність, самовладання, особиста дисциплінованість, соціальна благонадійність, самооцінка та самоконтроль шляхом тестування дізнатися неможливо.

Крім того, на сьогодні відсутній чіткий перелік важливих та необхідних для різноманітних спеціальностей оперативно-рятувальної служби ДСНС України ділових, особистісних і професійних якостей фахівця (Асоцький В.В. та ін., 2015).

Вивчення досвіду організації та проведення професійно-психологічного відбору в ДСНС України переконало нас у тому, що вимоги до рятувальника не повинні бути стабільними, вони повинні змінюватися у процесі зміни змісту і характеру праці та під впливом науково-технічного прогресу.

Крім того, ми переконані, що психологічна придатність рятувальника, визначена за результатами бланкового тестування, не може бути повноцінним прогнозом успішності, а є лише ситуативним показником потенційної готовності людини до службової діяльності. Такі важливі показники, як ефективність, надійність

та успішність, за допомогою лише тестів дослідити неможливо (Кузьменко, 2013). Треба враховувати, наприклад, ще й питання схильності кандидата до професійної неуспішності (на яку вказуватимуть у майбутньому низька ефективність службової діяльності, схильність до професійних девіацій, службового травматизму тощо).

Важливість визначення та конкретизації психологічних особливостей в контексті довгострокового прогнозу придатності до професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану полягатиме в наявності константних і змінних поведінкових та особистісних характеристик, міри їх вираженості і проявів, виявлення і врахування яких надасть змогу якісно проводити довгостроковий прогноз успішності, ефективності та надійності професійної діяльності фахівця.

Мета статті – на підставі вивчення практики проведення психологічного прогнозу придатності кандидата на службу до професійної діяльності в підрозділах сектору безпеки та оборони України визначити психологічні особливості та провести психологічний аналіз професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану.

Основна частина.

Завдання дослідження. Для реалізації поставленої мети нами було сформульовано таке завдання дослідження: визначити психологічні особливості та провести психологічний аналіз професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану.

Психологічний аналіз професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану проводився з урахуванням: змісту праці; вимог до знань та вмінь спеціаліста; визначення стрес-факторів його професійної діяльності; обґрунтування вимог професії до особистісних здібностей та якостей фахівця; визначення медичних обмежень та професійних захворювань.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь 556 рятувальників з 4-х військових частин та Управління Оперативного Реагування СПОР МНС Азербайджану, які знаходяться у м. Баку та на Апшеронському півострові.

У процесі роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження: (а) теоретичного характеру: системний аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, що регламентують діяльність СПОР МНС Азербайджану, порівняння, узагальнення, систематизація отриманої інформації та досвіду роботи психологічних служб сектору безпеки та оборони України щодо проведення психологічного прогнозу придатності кандидата на службу; (б) емпіричного характеру: спостереження, індивідуальна бесіда, методи експертної оцінки щодо вивчення особливостей професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану.

Результати дослідження та їхнє обговорення. Відзначимо, що Служба Порятунку Особливого Ризику є однією з головних служб в структурі МНС Азербайджану. Указ Президента Азербайджанської Республіки від 05.02.2008 р. № 709 «Про Затвердження Положення про Службу Порятунку Особливого Ризику Міністерства з Надзвичайних Ситуацій Азербайджанської Республіки» визначає дану службу як орган, який у межах своїх повноважень: (а) забезпечує оперативне реагування на надзвичайні ситуації; (б) проводить пошукові та аварійно-рятувальні операції особливого ризику під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; (в) надає першу допомогу та невідкладну медичну допомогу постраждалим; (г) здійснює супровід та охорону гуманітарної допомоги (вантажів), охорону стратегічно важливих підприємств, споруд та інших об'єктів, схильних до природних, техногенних, пожежних та/або терористичних загроз.

З метою удосконалення організації роботи щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та досягнення ефективності правильної оцінки ситуації, прийняття оперативних рішень під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, у безпосередньому підпорядкуванні Служби Порятунку Особливого Ризику і оперативному підпорядкуванні Регіональних Центрів (Бакинський, Сумгаїтський, Гянджинський, Карабаський, Північний, Північно-Західний, Південний, Аран і Муган) МНС Азербайджану створені рятувальні та охоронні полки.

При створенні даних полків були вивчені місця розташування населених пунктів, що знаходяться на території регіонів, особливо гірських районів, водних басейнів, територіальних стратегічно важливих нафтогазовидобувних і переробних підприємств, терміналів, магістральних трубопроводів, водойм, електростанцій, гідродинамічних споруд та інших підприємств, що представляють особливе економічне значення. Також враховувалася ймовірність надзвичайних ситуацій і аварій на об'єктах виробничого, промислового, соціального призначення цих регіонів. Були проведені дослідження щодо застосування військових частин в цих регіонах, вивчена тактика ведення рятувальних операцій частинами і угрупованнями розвинених країн, закуплені спеціальна рятувальна техніка та обладнання, що відповідають сучасним вимогам. Таким чином, враховуючи особливості кожного регіону, були створені рятувальні полки, які відповідають вимогам швидкого реагування оперативно-бойової побудови і складаються з штатної техніки, кваліфікованих фахівців за кожною спеціальністю, які забезпечують максимальну ефективність проведення аварійно-пошуково-рятувальних робіт.

Діяльність рятувальних полків, батальйонів і підрозділів за своїм змістом, формами і застосовуваними методами є ідентичними із загальновійськовими тактичними одиницями. Завдяки оперативній побудові і розміщенням полків, батальйонів у конкретних населених пунктах регіонів вдалося досягти високого рівня проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт на всій території зони відповідальності регіональних центрів.

Основна складова частина посад за спеціальностями, які входять у штатну структуру даних підрозділів,

є рятувальники, але для виконання конкретних тактичних завдань рятувальних операцій особливого ризику та з урахуванням матеріально-технічного забезпечення у підрозділах СПОР МНС Азербайджану були введені посади водолаза, десантника, охоронця, кінолога, сапера (піротехніка), хіміка (дегазаторщика) та парашутиста.

Нижче наведемо відсоткове співвідношення спеціальностей в комплектації штатної структури СПОР МНС Азербайджану:

- 1) рятувальник-охоронець – 40% від загальної кількості особового складу;
- 2) рятувальник – 19% від загальної кількості особового складу;
- 3) рятувальник-кінолог – 11% від загальної кількості особового складу;
- 4) рятувальник-водолаз – 8% від загальної кількості особового складу;
- 5) рятувальник-парашутист – 5% від загальної кількості особового складу;
- 6) рятувальник-десантник – 5% від загальної кількості особового складу;
- 7) рятувальник-сапер – 4% від загальної кількості особового складу;
- 8) рятувальник-піротехнік – 4% від загальної кількості особового складу;
- 9) рятувальник-дегазатор – 3% від загальної кількості особового складу;
- 10) рятувальник-дезінфектор – 1% від загальної кількості особового складу.

Рятувальник Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджану – фахівець, який виконує обов'язки з проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації і має для цього спеціальну підготовку.

У СПОР МНС Азербайджану існують рятувальні батальйони у складі військових частин. Кожен батальйон укомплектований взводами за різними спеціальностями рятувальників (парашутно-десантний, водолазний, рятувальний, кінологічний, взвод саперів і піротехніків, взвод радіаційного та хімічного захисту).

Для швидкого реагування на надзвичайні ситуації, що можуть відбуватися в м. Баку, частково в м. Сумгаїті і на Апшероні, створено Управління швидкого реагування (УШР).

Із числа рятувальних загонів УШР створені рятувальні пости в 11 районах м. Баку. Екіпаж постів складається з 6-7 осіб. За сигналом тривоги, що надходить на гарячу лінію «112», в першу чергу залучаються до рятувальних операцій саме рятувальники постів відповідних районів. Першим опиняється на місці події загін моторятувальників. Первинна розвідка, оцінка місця події та проведення первинної рятувальної операції здійснюється саме моторятувальниками. Залежно від результату розвідки, характеру і масштабу події, за необхідністю, в роботу з проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних заходів залучаються також рятувальні батальйони.

Рятувальники проходять 30 денне початкове (базове) навчання. Після навчання для отримання доступу до роботи із спеціальним аварійно-рятувальним обладнанням рятувальники проходять виробничу практику в Державному Агентстві з Безпечного Ведення Промислових Робіт та Гірничопромислового Нагляду, складають заліки та іспити, отримують відповідний сертифікат. Надалі для вдосконалення професійних навичок і вмінь, підтримування і підвищення фізичного і професійного рівня з рятувальниками проводяться заняття зі спеціальної підготовки (80 годинний курс), до якої входять: альпіністська підготовка; спеціальна технічна підготовка; спеціальна тактична підготовка; медична підготовка; десантна підготовка; протипожежна підготовка; підготовка по зв'язку; військово-топографічна підготовка; піротехнічна підготовка; стройова підготовка.

Крім того, на сьогодні рятувальники СПОР МНС Азербайджану пройшли спеціальну підготовку на курсах «Пошуково-рятувальні роботи на гірській місцевості», «Пошуково-рятувальні роботи при снігових лавинах» та «Катання на лижах», проведених Пошуково-Рятувальним Департаментом Міністерства внутрішніх справ Австрії, і отримали відповідні сертифікати.

Зміст професійної діяльності:

Робота рятувальників позмінна – 24 години на чергуванні, дві доби відпочинку.

Для ведення робіт рятувальники оснащені сучасною спеціальною аварійно-рятувальною технікою та обладнанням (автомобілі марки «MERSEDES-SPRINTER», «NISSAN-PATRUL», мотоцикли «BMW», квадроцикли спеціального призначення марки «POLARIS», машини швидкої допомоги марки «TOYOTA» та ін.).

Із метою оперативності, швидкого зв'язку з черговим підрозділом моторятувальники використовують спеціальні шоломи, оснащені блютузом.

Робота рятувальників під час чергування регулюється відповідним розпорядком дня. Бойове чергування рятувальників включає такі дії і операції: прийом зміни, перевірка начальником підрозділу зовнішнього вигляду особового складу та проведення інструктажу з правил безпеки, огляд автомашини зі спецобладнанням на предмет комплектації, функціонування, наявності достатньої кількості палива, витратних матеріалів, аналіз фото- і відеоматеріалів, знятих на місці події, практичні заняття, технічне обслуговування обладнання, час для усунення психологічного навантаження, повторення і аналіз пройденого практичного матеріалу (занять зі спецпідготовки та уставам), приведення в порядок робочих кабінетів та відпочинку.

Під час своєї робочої зміни черговий екіпаж завжди знаходиться у стані повної бойової готовності, щоб у разі виникнення НС своєчасно здійснити вихід на місце події. У разі надходження сигналу тривоги старший зміни отримує інформацію від оперативного чергового, і група за одну хвилину повинна зібратися

і виїхати на місце події на спеціально обладнаній машині. За необхідності проводиться доукомплектування обладнання.

Специфічним стресогенним фактором є режим тривожного очікування. У деяких рятувальників хвилювання може перевершувати реакцію, що виникає в період безпосереднього виконання бойової задачі.

Перед виходом на місце події начальник відділення чітко розподіляє обов'язки між членами аварійно-рятувальної групи. На місці події рятувальник:

- 1) веде розвідку і проводить первинну оцінку обстановки;
- 2) визначає способи і черговість рятувальних робіт;
- 3) огорожує місце події (з використанням підручних засобів або сигнальної стрічки);
- 4) веде рятувальну роботу з локалізації та ліквідації надзвичайної ситуації в різних умовах;
- 5) надає першу медичну та психологічну допомогу постраждалим і евакуйовує їх в безпечну зону;
- 6) проводить повторний огляд місця події (див. табл. 1).

Таблиця 1

Надзвичайні ситуації (події) природного та техногенного характеру, в ліквідації наслідків яких брали участь рятувальники СПОР МНС Азербайджану (01.01.2015 – 18.07.2019 рр.)

№	Назва НС	Кількість НС	Постраждали		
			кількість загиблих	кількість постраждалих	кількість врятованих
1	Дорожньо-транспортні пригоди	159	102	148	113
2	Пожежі технічного походження	12	18	49	71
3	Вибухи (небезпеки вибухів)	69	-	-	-
4	Пошкодження будівель, споруд та ґрунту, руйнування і раптове обвалення в результаті пошкоджень	6	2	9	5
5	Аварії на важливих для життєдіяльності комунальних системах	1	-	-	-
6	Гідродинамічні аварії	1	-	-	-
7	Розлив води на великих територіях у результаті руйнування каналів і колекторів	-	-	-	-
8	Небезпечні геофізичні події	1	-	-	-
9	Землетруси	-	-	-	-
10	Небезпечні геологічні події	2	-	-	1
11	Обвали поблизу населених пунктів	-	-	-	-
12	Обвали на інших територіях	-	-	-	-
13	Небезпечні метеорологічні і агрометеорологічні події	90	-	-	27
14	Сильні вітри	-	-	-	-
15	Сильні дощі	-	-	-	-
16	Зливи	-	-	-	-
17	Довгострокові дощі	-	-	-	-
18	Сильний снігопад	-	-	-	-
19	Сильне обледеніння доріг	-	-	-	-
20	Небезпечні гідрологічні події	2	-	-	-
21	Різке збільшення рівня води (повінь)	-	-	-	-
22	Фактор одиноких і немічних людей в квартирах	2209	274	7	2294
23	Застрягання в ліфті	2770	2	2	4395
24	Витік газу в квартирі	14	12	4	11
25	Спроба суїциду	128	7	1	150
26	Вирубка дерев, які становлять безпеку	2	-	-	-
27	Операції допомоги	231	32	21	166
28	Інші операції з порятунку на морі	1	6	-	-
29	Фактор тварини, яка потребує допомоги	193	-	-	-
30	Помилкова інформація про вибуховий пристрій	23	-	1	-
Загальна кількість		5914	455	242	7233

Основними факторами, які ускладнюють виконання рятувальниками професійних завдань за призначенням, є:

1) недостовірні інформація або повна відсутність інформації, необхідної для організації оперативних дій та прийняття відповідного рішення;

2) постійне нервово-психічне напруження, спричинене роботою в несприятливих погодних та санітарно-гігієнічних умовах, а в окремих випадках – необхідністю роботи в засобах індивідуального захисту дихання та тіла;

- 3) перебування у ситуації невизначеності завдання;
- 4) незвичність і важкість просторового орієнтування при виконанні завдань за призначенням у незнайомій місцевості або у місцевості з обмеженою видимістю та прохідністю;
- 5) постійна загроза для життя і здоров'я, можливість виникнення паніки в умовах висоти, замкненого простору, на лавинонебезпечній ділянці;
- 6) велика перевага фізичної праці, яка поєднується з важкокоординованими рухами і великим потоком інформації, із прийняттям відповідальних рішень та надмірною руховою активністю швидко-силового типу, що виникає внаслідок високого темпу роботи з рятування людей, пошуково-рятувальних робіт на скельних ділянках, перенесення індивідуального та групового спорядження, засобів для виживання на значні відстані;
- 7) неочікувані зміни кліматичних умов, що ускладнюють виконання оперативної задачі;
- 8) дискомфортний стан через перебування у спорядженні та засобах індивідуального захисту.

Вимоги до знань та вмій рятувальника:

- 1) знати інструкції, накази та інші нормативні документи, які регламентують організацію діяльності;
- 2) знати основи виживання в різних кліматичних та природних умовах;
- 3) знати техніки і прийоми пошуку, вилучення, транспортування потерпілих в різних умовах;
- 4) знати і дотримуватися основних правил техніки безпеки;
- 5) знати і ефективно використовувати рятувальну техніку, прилади та обладнання, засоби індивідуального захисту та засоби зв'язку;
- 6) знати і вміти користуватися засобами радіозв'язку;
- 7) чітко і коротко формулювати інформацію;
- 8) знати прийоми самоконтролю;
- 9) знати і вміти надавати першу медичну та психологічну допомогу постраждалим та їхнім близьким;
- 10) за необхідністю замінювати інших рятувальників;
- 11) не розголошувати службову і оперативну інформацію;
- 12) вміти вести розвідку, проводити первинну оцінку обстановки на місці НС, визначити способи і черговість рятувальних робіт;
- 13) володіти основою альпіністської підготовки;
- 14) знати порядок роботи з останками загиблих;
- 15) знати способи страхівки і самострахівки;
- 16) вміти орієнтуватися на місцевості;
- 17) евакуйовувати людей в різних умовах рельєфу і клімату.

Специфічний характер професійної діяльності рятувальника обумовлений впливом на фахівця низки стресогенних факторів:

- 1) психічна напруга в стані постійної готовності;
- 2) небезпека для життя;
- 3) відповідальність за результати діяльності (за вирішення бойового завдання);
- 4) моральна та юридична відповідальність за благополуччя потерпілих і колег;
- 5) дефіцит часу на аналіз ситуації і прийняття рішень (умови, в яких успішне виконання завдання неможливо простим збільшенням темпу дій, а необхідна зміна обстановки в ході виконання завдання);
- 6) недоліки в інформаційному забезпеченні (відсутність або суперечливість);
- 7) раптовість – несподівана зміна обстановки в ході виконання завдань;
- 8) новизна – наявність раніше невідомих елементів в умовах виконання або в самій задачі;
- 9) підвищене фізичне навантаження;
- 10) емоційні переживання, пов'язані з контактом тіл загиблих;
- 11) напруженість, що виникла в процесі взаємодії рятувальника з постраждалими та їхніми близькими;
- 12) робота в незвичних умовах (загазованість, задимленість і т. ін.) в будь-який час року і в будь-який час доби;
- 13) шумовий фон, звуковий фон, вібрації, раптові світлові і звукові сигнали, критичні температури навколишнього середовища;
- 14) робота в спеціальному одязі, в засобах індивідуального захисту.

Найбільш стресогенними ситуаціями для рятувальників є випадки «суїциду», «замкнених дверей» та «дорожньо-транспортних пригод».

У випадках спроб суїциду вдаль виконання операції залежить від здатності рятувальника знайти індивідуальний підхід до потенційного суїцидента, від уміння вести переговори, встановлювати з ним правильний контакт. Адже будь-яке недоречне або необдумане слово або рух може привести до трагічного кінця.

Незнання того, що очікує рятувальника за замкненими дверима, невизначеність, часте виявлення трупів, дітей, людей похилого віку, психічно хворих людей або ймовірність зіткнення зі злочинцем під час проведення операції «Замкнені двері», а також звільнення затиснутих при аварії в автомобілі людей, робота з останками трупів при дорожньо-транспортних пригодах – це найбільш часті фактори, що сприяють появі в рятувальників негативних психічних станів.

Вимоги професії до особистісних здібностей та якостей рятувальника:

1) аналітичне мислення, вміння приймати самостійні, оперативні, правильні рішення відповідно до умов обстановки, здатність знаходити несподівані технічні рішення (знаходити альтернативні варіанти вирішення завдання);

2) високий рівень адаптаційних здібностей;

3) стресостійкість, здатність виконувати складні завдання в екстремальних умовах за нестачею часу, під дією відволікаючих чинників;

4) емоційно-вольова стійкість, твердість духу;

5) добра фізична підготовка, витривалість, вміння зберігати високу працездатність;

6) переборення труднощів на межі фізичних можливостей, уміння виживати в екстремальних умовах і продовжувати працювати;

7) неухильне виконання наказів, що віддаються в ході проведення робіт і суворе дотримання принципу єдиноначальності керівництва;

8) низький рівень тривожності (особистісної та ситуативної);

9) помірна схильність до ризику, сміливість, рішучість;

10) високий рівень самоконтролю;

11) впевненість у собі, готовність до ситуативного лідерства;

12) високий рівень концентрації, розподілу і переключення уваги;

13) хороша пам'ять;

14) спостережливість. Гарна орієнтація в незнайомій ситуації;

15) стійкість функцій аналізаторів, якості сприйняття (зорового, слухового, тактильного сприйняття, віддаленості, швидкості);

16) хороша координація руху рук і ніг;

17) комунікабельність;

18) прояв доброти і терпіння по відношенню до потерпілих;

19) товариство, вміння працювати в складі команди;

20) чесність і готовність допомогти іншій людині.

Типові помилки рятувальників:

Такі характерні для азербайджанської нації риси характеру, як надмірна емоційність, бажання швидко прийти на допомогу, в деяких випадках призводять до недотримання рятувальниками правил безпеки, непотрібним ризикам, недоречного героїзму.

Медичні обмеження для рятувальника:

1) нервові і психічні захворювання;

2) порушення функцій опорно-рухового апарату;

3) захворювання серцево-судинної системи;

4) захворювання дихальної системи;

5) стійкі порушення зору і слуху;

6) хронічні інфекційні захворювання;

7) шкідливі звички.

Можливі захворювання, пов'язані з професійною діяльністю:

1) порушення опорно-рухового апарату внаслідок отриманих травм;

2) нервові і психічні захворювання;

3) ендокринні захворювання;

4) шлунково-кишкові захворювання.

У зв'язку з несприятливими умовами праці у практично здорових людей наприкінці виконання фактично кожного із завдань за призначенням формуються реакції, характерні для патологічного функціонального стану організму. При інтенсивності фізичних навантажень в організмі рятувальника відбуваються морфологічні, функціональні та біохімічні зміни. Ці зміни, не встигаючи ліквідуватися за час відпочинку, накопичуються, що призводить до виникнення у фахівців гострих і хронічних перенапружень організму, які здатні переходити в захворювання.

У рятувальників, які пережили критичні події, часто спостерігаються періоди відчуженості з наступною за ними депресією і розсіяною поведінкою. Їх мучать думки про пережите, а також почуття провини через смерть потерпілого, яка, на думку рятувальника, відбулася, незважаючи на всі його старання.

Висновки. Професійна діяльність рятувальників СПОР МНС Азербайджану проходить у складних умовах, характеризується екстремальністю та вимагає від фахівців певних знань, вмінь, неабиякої витривалості та психологічної підготовленості до виконання професійних завдань за призначенням.

Визначення психологічних особливостей та проведений нами психологічний аналіз професійної діяльності рятувальників СПОР МНС Азербайджану сприятиме здійсненню більш якісного психологічного прогнозу професійної придатності кандидатів на службу.

Список використаних джерел:

1. Діагностика та прогнозування професійно-важливих якостей начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту: монографія / Асоцький В.В., Лебедева С.Ю., Тімченко О.В., Христенко В.С., Лебедев Д.В. Харків: НУЦЗУ, 2015. 188 с.

2. Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у повітряні сили Збройних Сил України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 ; Харків, 2013. 208 с.
3. Наказ МВС України від 31.08.2017, № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» / МВС України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>. (дата звернення: 10.11.2021).
4. Наказ МВС України від 08.12.2016, № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» / МВС України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>. (дата звернення: 10.11.2021).
5. Наказ МОУ від 16.01.2017, № 25 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації професійного-психологічного відбору у Збройних Силах України / Міністерство оборони України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-17#Text>. (дата звернення: 10.11.2021).
6. Наказ МОУ від 10.12.2014, № 25 «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України» / Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0013-15#n12> (дата звернення: 10.11.2021).
7. Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» / МВС України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>. (дата звернення: 10.11.2021).

References:

1. Asotskiy V.V., Ltbedeva S.Yu., Tmchenko O.V., Hristenko V.E., Lebedev D.V. (2015). Diagnostika ta prognozuvannya profeslyno-vazhlyvlyh yakostey nachalnikiv karauliv operativno-ryatuvalnoyi sluzhbi tsivilnogo zahistu: monografyya [Diagnosis and forecasting of professionally important qualities of chiefs of guards of operative-rescue service of civil defense] NUCDU, (n Ukrainian).
2. Kuzmenko M.D. (2013). Pcihologichna diagnostyka profeciynoyi pridatnosti kandidativ na viyckovu cluzhbu za kontraktom u povitryani cili Zbroynih Sil UkraYini dis. ... kand. psihol. nauk : [Psychological diagnostics of professional suitability of candidates for military service with a contract in the Air Force of the Armed Forces of Ukraine]. Candsdate's. psychol. science. HarkIv (In Ukrainian).
3. Nakaz MVS Ukrayini vid 31.08.2017, № 747 «Pro zatverdzhennya Poryadku psihologIchnogo zabezpechennya v Derzhavniy sluzhbi Ukrayini z nadzvichaynih situatsIy» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 31.08.2017, № 747 "On approval of the Procedure for psychological support in the Civil Defence of Ukraine for Emergencies"] MVS Ukrayini. Retreved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>. (In Ukrainian).
4. Nakaz MVS Ukrayini vId 08.12.2016, № 1285 «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro psihologIchne zabezpechennya v Natsionalniy gvardiyi Ukrayini» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08.12.2016, № 1285 "On approval of the Regulations on psychological support in the National Guard of Ukraine"] MVS Ukrayini. Retreved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>. (In Ukrainian).
5. Nakaz MOU vId 16.01.2017, № 25 «Pro zatverdzhennya ZmIn do Instruksiyi z organizatsiyi profeslynogo-psihologIchnogo vIdboru u Zbroynih Silah Ukrayini [Order of the Ministry of Internal Affairs of 16.01.2017, № 25 "On approval of Amendments to the Instruction on the organization of professional and psychological selection in the Armed Forces of Ukraine] MInisterstvo oboroni Ukrayini. Retreved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-17#Text>. (In Ukrainian).
6. Nakaz MOU vid 10.12.2014, № 25 «Pro zatverdzhennya Instruksiyi z organizatsiyi profeslyno-psihologIchnogo vidboru u Zbroynih Silah UkraYini» [Order of the Ministry of Internal Affairs of 10.12.2014, № 25 "On approval of the Instruction on the organization of professional and psychological selection in the Armed Forces of Ukraine"] Ministerstvo oboroni UkraYini. Retreved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0013-15#n12> (In Ukrainian).
7. Nakaz MVS Ukrayini vId 06.02.2019 № 88 «Pro zatverdzhennya Poryadku organizatsiyi sistemi psihologIchnogo zabezpechennya polltseyskih, pratsIvnikIv NatsIonalnoYi polltsIYi UkraYini ta kursantIv (sluhachIv) zakladIv vischoYi osvIti Iz spetsifIchnimi umovami navchannya, yakI zdlysnuyut pIdgotovku polltseyskih» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 06.02.2019 № 88 "On approval of the Procedure for organizing the system of psychological support for police officers, employees of the National Police of Ukraine and cadets (students) of higher education institutions with specific training conditions for police training"] MVS Ukrayini. Retreved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>. (In Ukrainian).